

INTRODUCTIE ONTHEEMD

Het huis waar ik de weg in weet bestaat niet meer. (naar Rudi Kousbroek)

INTERVIEW HANS

Het huis waarin Hans en zijn vrouw An wonen is precies op maat. Het is makkelijk te onderhouden. Je kunt naar buiten, want het huis loopt middels een schuifpui door in de tuin. De tuin is een rustplaats; gesloten, ruim en met verborgen hoekjes.

De woonkamer is sober en strak ingericht, waardoor de ruimte optimaal gebruikt wordt. Contrasterend en toch in harmonie daarmee de muren, portretten van ouders, kinderen, kleinkinderen, tekeningen en knutsels van kleinkinderen en daar tussen door schilderijtjes en aquarellen.

Hans heeft zich voorbereid door een eerder opgeschreven chronologisch beeld van zijn leven; anderhalf A-viertje. Het ligt gedurende het hele gesprek voor hem op tafel. Hij zal daar steeds aan vasthouden en naar terugkeren. Sprongen door de tijd vindt hij niet prettig, verwarrend. Pas in het laatste halfuur van het gesprek bedenkt Hans zich dat er koffie klaar staat. Hij vergeet ervan te drinken. Zijn manier van praten is afstandelijk, bijna zakelijk, soms komt beheerste emotie naar buiten, hij is daar dan bijna verbaasd over. Niet opvallen lijkt een tweede natuur te zijn. Hans heeft een bijzonder, onverwacht, gevoel voor humor.

In 1932 in Bandung op Java geboren, is Hans de oudste van twee kinderen. Wanneer de oorlog in 1942 in Indië uitbreekt is hij tien jaar, zijn broertje Wim is dan zes de jongste, Freddie, wordt medio 1943 geboren.

Vader, ook in Indië geboren, studeerde *Suiker* in Amsterdam. Zijn droom: *rijk worden in de suikerindustrie*, ging door de malaise in rook op. De suikerindustrie bood geen toekomst meer. Doordat hij radioamateur was, kon hij een baan krijgen op het radiolaboratorium van de PTT in Bandung.

Grootvader was als KNIL-officier op Atjeh betrokken bij de koloniale oorlog

Mijn vader heeft als kind de sfeer ingeademd van angst, platbranden van kampongs, represailles nemen. Hij heeft daar een angststoornis aan over gehouden. Die angststoornis bepaalt nog altijd zijn leven. Hij kan, vijftienentwintig jaar oud, nog geen moment zonder mijn moeder. De achtergrond van mijn vader heeft een cruciale rol gespeeld in mijn leven. Ik was bang van hem, voor zijn onvoorspelbaar gedrag. Als er wat gebeurde, dan zoutte hij dat op en op een gegeven moment knalde het er uit en dan kreeg degene die toevallig bij hem was de hele lading over zich heen, en dan was hij weer ontladen. Je kon nooit voorspellen

wanneer hij weer zou ontploffen. Je moest voortdurend op je hoede zijn. In hoeverre dat verband houdt met het onvoorspelbare gedrag van Japanners weet ik niet, maar die hadden dat ook.

Hans vader wordt niet direct van zijn gezin gescheiden, als Nipponwerker wordt hij gedwongen de Japanners het vak te leren en het radiostation aan hen over te dragen. In 1943 volgt dan toch internering. Zelf denkt hij in tien dagen terug te zijn. Een maand later ondergaan moeder en kinderen hetzelfde lot.

Kort daarna worden Moeder, Wim en baby Freddie van het ene moment op het andere weggevoerd uit Bandung. Hans blijft achter in het vrouwenkamp en komt na wat heen en weer schuiven in een jongenskamp, het 15de bataljon, terecht.

Later ga je over de situatie een beetje nadenken, dan ga je ook je geheugen een beetje opfrissen. En toen, toen mijn vader allang weg was en we met moeder in het kamp zaten en mijn moeder weg moest,... moest ze mij achterlaten, maar ze had natuurlijk Freddie, die in leven gehouden moest worden, ... die zijn dus op de een of andere manier intussen afgevoerd naar weet je veel... Ik heb mijn moeder wel eens gevraagd... Ik herinner me van dat hele afscheid helemaal niets meer... Moeder herinnert zich alleen maar hoe ze met Freddie en een mandje met eerste behoeften voor de baby in de bus kwam, het mandje moest afgeven en het door een raampje weer terug kreeg.

Over de kamptijd laat Hans niet veel los. Hij noemt, ogenschijnlijk emotieloos, de gaarkeuken, een dominee uit het mannenkamp die wat toezicht hield en hier en daar wat onderwijs gaf, en het dagelijks appèl door de Japanners.

Het gebeurt allemaal heel onverwacht, van het ene moment op het andere ben je je houvast kwijt, samen met de jongens die in hetzelfde schuitje zitten. Je voelt je ontzettend in de steek gelaten.

Het laatste stukje in het 15de bataljon was het naarste. De bultzakken werden smaller, je had steeds minder ruimte om te slapen en ook het eten werd minder. Er was ook veel rivaliteit, ik heb er geen plezierige herinneringen aan, de solidariteit is later ontstaan; bij de reünies. Ik stond niet direct laag in de pikorde, maar ook niet direct bovenaan. Je begon er genoeg van te krijgen.

In september 1945 haalt vader Hans uit het kamp. De periode daarna is voor Hans een geweldig mooie tijd; het is een periode waarin hij zijn vader voor zich alleen heeft. Ze trekken als gelijkwaardig samen op. Een tijd waarin ze rijstbonnen delen, weer op een (veld)bed slapen, de honger onderdrukken door 's nachts een lepeltje te nemen uit een gekregen fles advocaat.

Dat veldbed was vergeven van de luizen. Die stinken als je ze doodmaakt, als je ze met een naald uitpeutert en kapot prikt. Een ritueel dat ik niet zo gauw zal vergeten, het schoonprikken van het bed van m'n vader...

Na de hereniging van het gezin wordt vaders afhankelijkheid van moeder, mede door de angststoornis, weer sterk. Dit betekent voor Hans het einde van zijn contact met vader. Vader heeft hem ook later nooit naar zijn kampervaringen gevraagd. Het moment is voorbijgegaan. Het verlangen om met vader te praten over dingen 'die ergens over gaan' leeft tot op de dag van vandaag.

Dan in 1946 naar Nederland met het hele gezin. Ontheemd, onvrijwillige asielzoekers. Wennen aan de andere manier van doen.

Eigenlijk te oud voor de lagere school, slaagt Hans, met veel bijles, voor het toelatingsexamen op het Christelijk Lyceum in Den Haag. Omdat zijn ouders in 1947 weer terug naar Batavia gaan, wordt Hans, in dat eerste HBS jaar, bij een oom en tante ondergebracht. Een klein jaar

later gaat ook Hans terug omdat de scholen in Indië concordant (d.i. aansluitend aan het Nederlandse onderwijs) geworden zijn.

Ik wilde wel terug. Holland vond ik niets. Wat ik me van de reis herinner: Dat ik ergens, in Singapore geloof ik, in ieder geval de eerste keer dat ik weer onder een klambu sliiep, met het geluid van de fan en uit het raam keek en een pisangboom zag. Ik heb liggen grienen in m'n bed. Het was alsof je thuiskwam, terwijl je nog helemaal niet thuis was.

Het gezin is in 1950, het jaar na de soevereiniteitsoverdracht, per boot naar Holland teruggegaan. Nog datzelfde jaar vertrekken ze naar Nieuw Guinea waar vader de telecommunicatie op poten moet zetten. Hans blijft weer achter. Vader verwacht dat hij de HBS af maakt. Met veel moeite en tucht gaat hij over naar de vierde klas. Dan heeft Hans er genoeg van, op eigen initiatief laat hij zich inschrijven op de MTS in Dordrecht en gaat daar in huis bij een Joodse familie. In 1956 doet hij eindexamen elektrotechniek.

Het ergste vond ik daarna de militaire dienst. Van 1956 tot 1958. Weer een kampement, weer drillen, weer de underdog zijn, weer slaapzalen.

Ik leerde An in '56 kennen, aan het begin van de militaire dienst. Ik ging dus als ik weekend verlof had.... Mijn ouders zaten toen niet in Holland.... ik ging dus naar An, m'n aanstaande schoonvader woonde in Vlaardingen, daar was ik altijd welkom. M'n schoonvader was een hele hartelijke man, arts, je kon er altijd komen, dus dat was voor mij eigenlijk m'n eerste echte thuis, in m'n gevoel ging er een soort stabiliteit van uit. M'n schoonvader was bedrijfsarts op Sumatra, An heeft met haar moeder en haar zusje in een kamp gezeten op Java. Over dat stuk hoeven we elkaar niets uit te leggen. In 1958 zijn An en ik getrouwd.

De jaren daarna overleeft Hans door *kampgedrag*. Hij heeft een soort immuunsysteem opgebouwd dat bestaat uit dissociëren, vergeten. Alles wat gevoelswaarde heeft wordt weggestopt. Alle gevoel, zowel verdriet als blijdschap, is gedempt. Beslissen en verantwoording nemen valt zwaar. Hij is bang voor conflicten, bang gehoord, gezien te worden. Bij de PTT, waar hij werkt, komt dat tot uiting in het kiezen van een veilige plek, weg uit de vuurlinie. Hij doet, ondanks zijn managementopleiding, tien jaar literatuuronderzoek. Maakt rapporten die, uiteindelijk, ergens in een la terecht komen. Dan slaat letterlijk het noodlot toe wanneer in 1971 zijn oudste zoon op 12-jarige leeftijd verongelukt.

Hij had alles wat ik niet had, hij was vrolijk, een levensblij knulletje, het was m'n man het was m'n vriendje. En dat is bij mij de klap geweest die op een gegeven moment het hele zaakje heeft doen terugkeren. Ik ben toen ook weggegaan bij de bibliotheek, ik kon me niet meer concentreren op m'n werk, kon geen A-viertje meer lezen

Op eigen verzoek wordt Hans overgeplaatst naar de centrale afdeling functiewaardering. Een aantal jaren later volgt overplaatsing naar een andere directie. Hij handhaaft zich redelijk tot in 1986 de PTT gaat verzelfstandigen en ze uit het vertrouwde gebouw aan de Kortenaerkade verhuizen naar de Beatrixlaan. Hans heeft iets met gebouwen, hij verdwaalt er gemakkelijk in. Het nieuwe, marmerbeklede, gebouw doet hem aan een crematorium denken. De smalle gangen, gesloten ramen, automatische ventilatie geven hem een onbehaaglijk, opgesloten, gevoel. Na een conflict met zijn baas vliegt het hem aan. Hij loopt naar buiten, om er nooit meer terug te komen.

Ik heb ontzettend veel begrip gehad van de huisarts en van de bedrijfsarts, ik was binnen een maand 100% afgekeurd, dat was heerlijk.

Het was een fase die ik af kon sluiten, ik hoefde niet meer op m'n tenen te lopen, ik hoefde me niet meer waar te maken, ik hoefde geen conflicten meer aan te gaan met de chef. Die struggle for live, het overleven, ik had overleefd. Ik had het gemaakt. Ik kon het afsluiten.

Kort daarvoor zijn Hans en An bij An's moeder in huis gaan wonen. Schoonvader is

overleden, de kinderen staan op het punt uit te vliegen en alle drie verwachten nog een gezellige tijd samen te hebben. Dit pakt anders uit. Door het dichter op elkaar wonen komen bij An oude kampervaringen boven. De samenwoning mislukt. De verkoop van het huis is een pijnlijke zaak. Het lijkt of aan de rij breuken geen einde komt.

Hans stopt zijn gevoel diep weg in een loden doosje, zet kwaadheid en frustratie om in stress; nare dromen, waar steeds een gebouw in voorkomt.

*Ik heb nooit het gevoel gehad iets bij te dragen. Ik denk dat dat gevoel terugkomt in dromen: 's nachts dwalen door grote gebouwen, op zoek naar niks, naar de uitgang. Daar kom ik uiteindelijk. Dat gebouw staat in een gigantische lege ruimte, zo'n wildernis, geen woestijn, geen zand, maar hier en daar een struik, voor de rest is er eigenlijk niks, en ik denk heerlijk!!! En ik loop weg en halverwege merk ik dat ik mijn tas vergeten heb. Ik heb dat met m'n huisarts besproken, die zei: die tas dat is **je knowhow**, dat is je bedrijfskennis, die heb je eigenlijk niet meer nodig, laat die maar rustig liggen.*

In 1987 wordt Hans als vervolgd erkend. In 1992 worden de problemen heviger en zoekt hij hulp bij centrum '45. Het is volkomen nieuw voor hem om over zijn problemen te praten. Hij wil daarom individuele gesprekken met een psychotherapeut. Dat lukt, maar na 8 gesprekken met een, zoals achteraf blijkt, arts-assistent, zit de stagetijd erop en wordt de net begonnen vertrouwensrelatie abrupt beëindigd.

Natuurlijk zie ik het patroon, dat was de zoveelste die me in de steek liet. Het gekke is dat ze dat tevoren niet gezegd heeft, dan verwacht je het. Toen heb ik gezegd: jullie kunnen de pot op. An was ook ontzettend pissig, die kan zich nog veel kwader maken over die dingen. Dus ik was af...

Dan volgt een periode therapie bij een particuliere therapeut. Een Indische man, leeftijdgenoot, die alleen maar mensen uit Indië neemt. Het is een beetje oude jongens krentenbrood, het Indische sfeertje. Daar zit Hans niet op te wachten, dat heeft hij thuis ook. Het werkt niet en hij beëindigt de therapie. Op een gegeven ogenblik krijgen Hans en An last van elkaars oorlogsverleden. Ze gaan naar de Stichting Partners van Oorlogsgetroffenen. Al tijdens de eerste bijeenkomst merkt Hans dat hij zich niet goed kan verplaatsen in de rol partner van de oorlogsgetroffene, hij blijft de oorlogsgetroffene verdedigen. Hij wordt terechtgewezen.

Het levert hem voor zijn gevoel niets op. Hij is niet meer actief bij de stichting.

De verschillende therapievormen versterken in Hans de allergie voor autoriteit.

Niet gelijkwaardig, als het ware geestelijk bloot op tafel liggen. Die allergie speelt vanuit het kamp tot op heden een grote rol in Hans' leven.

Via An komt Hans in aanraking met Kombi.

*Het heerlijke vind ik de afwezigheid van autoriteit, van hiërarchie, dus geen.... eh, als je met je verhaal komt merk je dat er wordt geluisterd, je merkt zelfs, dat er mensen geëmotioneerd raken, je merkt dat ze heel liefdevol commentaar geven en je merkt niets van een hiërarchie, van: **Ik zal jou wel eens beter maken!** Want alle mensen die luisteren hebben zelf ook een verhaal. En dat is wat voor mij Kombi is: geen discussies over levensvragen en dat soort toestanden, nee, gewoon luisteren naar je verhaal en begrip hebben, dat is voor mij Kombi. Wat ik heb, en dat zie ik ook bij anderen, is dat je er gewoon om kunt huilen, dat kon ik niet, want jongens huilen niet, je kijkt wel uit om te huilen hoor, je vreet het op. In een weekend is het me gelukt om te huilen, en het merkwaardige vond ik de reactie van de andere leden van de groep, zo van: goh, je hebt gehuild, wat goed hè. Dat staat zo diametraal tegenover dat wat je opvoeding zegt. Niet afgewezen worden, dat heeft Kombi mij gegeven.*

Er achter komen dat er een verband bestaat tussen wat je met je lijf doet en hoe je je gaat

voelen, is voor de sceptische techneut een openbaring. De weekenden onder leiding van Mies Cornelissen en aansluitend de praatgroep hebben tot resultaat dat Hans nu beter in staat is gevoelens te uiten, onder woorden te brengen, zonder dicht te klappen. Hij leert luisteren naar anderen. Leert dat hij niet de enige is die zich waardeloos en klein voelt. Niet de enige die het gevoel heeft geen recht op bestaan te hebben. Niet de enige die zwerft in een onbekend gebouw, op zoek naar...?

Lotgenoten, ook lotgenoten van een andere achtergrond.... dat je van de ergste slachtoffers de verhalen hoort, de gevolgen ziet, daar ben ik erg van geschrokken... ook de kinderen van NSB-ers, van Duitse vaders. Zo beschadigd, daar is mijn geschiedenis niets bij.

*Als ik over Kombi denk, dan denk ik: **die andere achtergronden, dat doet er eigenlijk niets toe, het gaat erom, dat er kleine kinderen beschadigd zijn. Dat is hetzelfde verdriet.., al die kinderen die hun basisveiligheid zijn kwijtgeraakt***

Hoe Kombi zich verder moet ontwikkelen, is moeilijk te beantwoorden. Van één ding is Hans zeker: de ervaring, de kundigheid mag niet verdwijnen. De expertise heeft te maken met het beschadigde kind, maar of het mogelijk is binnen andere culturen, religies te werken, te begrijpen...?

Hans is (nog) niet terug geweest naar het land dat nu Indonesië heet, hij twijfelt nog steeds. Hij is bang dat het huis waar hij de weg in weet niet meer bestaat. Bang de weinige positieve herinneringen die er ook zijn, te verliezen. Bang om in elkaar te klappen vanwege het herbeleven van de zo zorgvuldig in een loden doosje opgeborgen herinneringen. Na de Kombi-ervaring zag hij een bezoek wel zitten, maar de situatie in Indonesië verslechterde. Die rellen, die heeft hij al eens meegemaakt, die film hoeft niet meer.

*Het is half vijf, wil je een borrel? Op Sumatra ging om vijf uur een kanon af, **de poekoel-boem**, het sein van jongens nu mag het.*

Pas na het ritueel, naar boven brengen van het A-viertje, drinken we een borrel, in het veilige huis van An en Hans. Een huis waarin je niet zo snel de weg kwijt raakt.